

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIAUS UNIVERSITETAS

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

Sudarė
Darius Antanavičius

3

UDK 930.2(093)

Is81

Knygos rengimą ir leidimą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
Sutartis Nr. LIT-1-4

Recenzavo

Mindaugas Paknys (*Lietuvos kultūros tyrimų institutas*)

Redaktorių kolegija:

Darius Antanavičius

(*Lietuvos istorijos institutas*)

Darius Baronas

(*Lietuvos istorijos institutas*)

Zenonas Butkus

(*Vilniaus universitetas*)

Artūras Dubonis (pirmininkas)

(*Lietuvos istorijos institutas*)

Mathias Niendorf

(*Kylio universitetas*)

Rimvydas Petrauskas

(*Vilniaus universitetas*)

Irena Valikonytė

(*Vilniaus universitetas*)

Visi leidinio straipsniai recenzuoti dviejų mokslininkų

TURINYS

Pratarmė	7
--------------------	---

Straipsniai

Artūras Dubonis

Kelios Lietuvos istorinės geografijos XIII–XIV a. problemos: tarp teorijos ir šaltinių tyrimų praktikos	11
On some problems of 13–14th c. Lithuanian historical geography: between a theory and a practical investigation of the sources. <i>Summary</i>	21

Darius Baronas

Žemaičių krikštas Jono Dlugošo „Kronikos“ šviesoje	23
The conversion of Žemaitija to the Roman Catholic faith as seen through the chronicle of Jan Długosz. <i>Summary</i>	30

Tomas Čelkis

Privačios žemėvaldos ribų nustatymas ir žymėjimas XV–XVI a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje	31
Grand Duchy of Lithuania private land-ownership lines setting and marking in the 14th – 16th centuries. <i>Summary</i>	58

Reda Bružaitė

LDK parapinės dvasininkijos ir pasauliečių teisminiai ginčai XVI a. (Lietuvos Metrikos teismų bylų knygų duomenimis)	59
Lawsuits between parish clergy and lay persons in the 16th century in the light of the court records books of the Lithuanian Metrica. <i>Summary</i>	83

Raimonda Ragauskienė

„Dingę istorijoje“: XVI a. LDK privačių archyvų dokumentų dinamika	85
“Lost in history”: the movements of documents within the private archives in the Grand Duchy of Lithuania in the 16th century. <i>Summary</i>	109

Darius Antanavičius

„Cnotliwy Litwin“ (1592 m.) autorius ir teksto šaltiniai	111
The work „Cnotliwy Litwin“ (1592): its author and sources. <i>Summary</i>	127

Živilė Nedzinskaitė

LDK jėzuitų retorikos ir poetikos paskaitų rankraščiai: teorijos ir praktikos dermė	131
The manuscripts of Jesuit courses of study in rhetoric and poetics in the Grand Duchy of Lithuania: a harmony of theory and practice. <i>Summary</i>	151

Agnė Railaitė

Jonas Skarulskis ir jo ryšiai su Kantakuzenais: Kauno maršalaičio vestuvių epitalamijo tyrimas	153
John Skarulskis and his relationship with the Cantacuzenes: a study in the epithalamium of the son of the marshal of Kaunas. <i>Summary</i>	164

Adam Stankevič

Skilusių tribunolinių seimelių problema ir jos sprendimas 1779 m.	167
The problem of duplication of the Tribunal dietines and their resolutions in 1779. <i>Summary</i>	178

Šaltinio publikacija

Irena Valikonytė

Pirmasis Lietuvos Statutas Žemaitijoje	179
The First Statute of Lithuania in Žemaitija. <i>Summary</i>	194

Recenzijos

V. Ališauskas, T. Jaszczolt, L. Jovaiša, M. Paknys, <i>Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.</i>	195
<i>Akty cechów wileńskich 1495–1759</i>	199
<i>Lenkijos–Lietuvos valstybės padalijimų dokumentai.</i>	202
<i>Pabaisko dekanato vizitacija 1782–1784 m. = Visitatio decanatus Pobojscensis iussu et voluntate Ignatii Jacobi Massalski episcopi Vilnensis A. D. 1782–1784 peracta</i>	207
Santrumpos	213
Apie autorius.	215
Autoriams	217
Guide for Authors.	221

ŽEMAIČIŲ KRIKŠTAS JONO DLUGOŠO „KRONIKOS“ ŠVIESOJE*

Darius Baronas

Lietuvos krikšto simboline data pagrįstai laikomi 1387 m. Tų metų įvykiai žymėjo persilaužimą, kurio pasekmės, kaip parodė vėlesnė istorija, buvo ir gilios, ir ilgalaikės. Šioje vietoje savaimė kyla klausimas, o koks vaidmuo didžiajame lietuvių tautos atsinaujinimo darbe teko Žemaičių krikštui? Šiuolaikinėje istoriografijoje bene priimtinausias Lietuvos krikšto akcijos skirstymas į tris etapus: I. Jogailos ir jį lydėjusių Lietuvos kunigaikščių bei bajorų krikštas Krokovoje 1386 m.; II. lietuvių tautos krikštijimas Vilniuje 1387 m. ir III. Žemaičių krikštas 1413–1417 m.¹ Matome, kad pagal šią schemą Žemaičių krikštui tenka Lietuvos krikšto akcijos užbaigimo vaidmuo. Tad Žemaičių krikšto reikšmę galime bandyti nusakyti keliais pastebėjimais: a) po Žemaičių krikšto užgimė nauja tikinčiųjų bendruomenė, kurią su likusia lietuvių tautos dalimi susiejo bendras tikėjimas; b) įkūrus Medininkų vyskupiją, buvo baigti kloti Lietuvos katalikų bažnyčios pamatai, ant kurių toliau galėjo būti statomas vėlesnių amžių rūmas; c) įkūrus Medininkų vyskupiją, Katalikų Bažnyčios teritorinė organizacija apėmė visą lotyniškąją Europą. Tai buvo neabejotinas lotyniškosios Europos laimėjimas, jo reikšmę galime geriau suvokti prisiminę, kad to meto Europą krėtė Katalikų Bažnyčios skilimas, turkų grėsmė ir eretiškas čekų husitų judėjimas. Tad to meto ūkanotoje vėlyvųjų viduramžių padangėje Lietuvos ir Žemaičių krikštas buvo šviesos spindulys, jis rodė, kad ir sunkiausiai laikais esama vilties atsinaujinti ir pakilti.

Mokslinėje literatūroje jau pakankamai gerai ištirta Žemaičių krikšto eiga ir peripetijos, kurias detalai atskleidė Marijos Andziulytės-Ruginienės, Zenono Ivinskio, Viktoro Gidžiūno, Juozo Jakšto, Pauliaus Rabikausko, Mečislavo Jučo,

* Straipsnis parengtas remiant Lietuvos valstybiniam mokslo ir studijų rėmimo fondui. Projektas: eLKa Lietuvos Krikšto įprasminimas ir refleksija: europėjimo šaltinių kritika, sisteminimas, istoriografinis vaidmuo (2007–2008 m.).

1. G. Błaszczyk, *Chrzest Litwy*, Poznań, 2006, p. 10. Reikia pastebėti, kad nors autorius šią schemą pagrindžia kunigo J. Fijałeko autoritetu, tačiau jos „išgryninimas“ yra jo paties nuopelnas (plg. J. Fijałek, „Uchrześcianienie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języka ludu“, *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Warszawa, 1914, p. 39–119).

Grzegorz Błaszczyko ir kitų istorikų darbai². Tad šiame rašinyje nesiruošiu kartoti visuotinai žinomų dalykų. Šio rašinio tikslas – pasidalyti kai kuriais pastebėjimais, kurie kilo skaitant XV a. lenkų kronikininko Jono Dlugošo (1415–1480) pasakojimą apie Lietuvos ir Žemaičių krikštą. Šį kartą mums labiau rūpės ne kaip buvo iš tikrųjų, bet kaip Žemaičių krikštas galėjo atrodyti žmogui, savo žvilgsnį nuo Vavelio bokštų įsmeigusiam į tolimą šiaurės kraštą, – tokiu Žemaitija neabejotinai atrodė Krokuvėje įsikūrusiam Dlugošui.

Dlugošo kūrinys „Šlovingosios Lenkijos karalystės analai arba kronikos“ priklauso prie savo meto geriausių istoriografinių kūrinių visos Vidurio ir Rytų Europos mastu. Mums rūpimu aspektu kaip tik šiame kūrinyje randame pirmąjį bandymą konceptualizuoti Lietuvos krikštą, pateikti nuoseklų, išsamų pasakojimą Lietuvos krikšto tema. Kokį vaizdą regime skaitydami šį pasakojimą? Kol kas spręsti klausimą, kiek Dlugošo pasakojime esama patikimų istorinės tikrovės atšvaitų, o kiek pramanytų, sugalvotų dalykų, – per anksti. Šį kartą tik norėčiau parodyti, kad Dlugošo pasakojimas šiuo aspektu sudėtingesnis negu gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio.

Trumpai drūtai tai, ką matome Dlugošo veikale, yra Krokuvos vyskupo Zbigniewo Olesnickio (†1455) aplinkoje išsirutuliojusi Lietuvos krikšto versija, kurioje ypač iškeliamas Lenkijos vaidmuo atnešant krikščionių tikėjimą į Lietuvą³. Dlugošas buvo didelis savo globėjo Olesnickio gerbėjas, uolus savo tėvynės sūnus, ir karštas jo pareigos jausmas katalikiškai Lenkijai yra vienas iš svarbiausių raktų, padedančių įminti ne vieną mįslę, kurią Dlugošas paliko mums rūpimais klausimais. Kita vertus, reikia pasakyti, kad pastaraisiais dešimtmečiais tiek mūsų, tiek lenkų istorikai, nors ir suvokdami Dlugošo pozicijos šališkumą, vis dėlto pernelyg mažai dėmesio skyrė tokiems klausimams kaip: a) kodėl būtent tokį, o ne kitokį, Lietuvos krikšto vaizdą jis norėjo palikti ateinančioms kartoms; b) kokie buvo jo pateikiamos informacijos šaltiniai; c) koks buvo jo kaip istoriko darbo metodas. Ganėtinai keblus yra Dlugošo naudotų šaltinių klausimas. Mūsų literatūroje, kaip antai *Baltų religijos ir mitologijos šaltinių* pirmajame tome, galime aptikti nuomonę, teigiančią, esą Dlugošas pateikė apie lietuvių pagonybę iš esmės autentiškų žinių, kurių jis galėjęs gauti ar iš valdovo dvaro aplinkos, ar iš Krokuvos universitete stu-

2. M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, Kaunas, 1937; Z. Ivinskis, „Žemaičių (Medininkų) vyskupijos įkūrimas (1417) ir jos reikšmė lietuvių tautai (1417–1967)“, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 7, Roma, 1972, 55–132; V. Gidžiūnas, „Pirmieji bandymai krikštyti Žemaičius“, *Karys*, nr. 8, 1967, p. 225–233; J. Jakštas, „Šis tas dėl atskiro Žemaičių krikšto“, *LKMA Metraštis*, t. 3, 1967, p. 1–9; P. Rabikauskas, „Žemaitijos christianizacija“ in: P. Rabikauskas, *Krikščioniškoji Lietuva: istorija, hagiografija, šaltiniotyra*, sudarė L. Jovaiša, Vilnius, 2002, p. 67–75. M. Jučas, *Krikščionybės kelias į Lietuvą: etapai ir problemos*, Vilnius, 2000, p. 70–82; G. Błaszczyk, *op. cit.*

3. Plg. U. Borkowska, *Treści ideowe w dziełach Jana Długosza. Kościół i świat poza Kościołem*, Lublin, 1983, p. 132–133.

dijavusių lietuvių ir pan.⁴ Reikia pasakyti, kad nei šios informacijos autentiškumas, nei jos šaltiniai nėra savaime aiškūs. Aptikus tariamai aiškias nuorodas į Dluogošo informacijos šaltinius (pvz., LDK didikai ar iš Lietuvos kilę Krokuvos akademijos studentai ir pan.) neapdairu būtų jomis pasitenkinti.

Norint geriau suprasti Dluogošui būdingą Lenkijos nuopelnų iškėlimą christianizuojant Žemaitiją svarbu pažymėti, kad jis pasakojimą apie Žemaičių krikštą pradėjo iš karto po to, kai pacitavo 1413 m. Horodlės unijos aktą⁵. Šiuo aktu iš naujo buvo patvirtinta Lenkijos ir Lietuvos sąjunga, kurią Dluogošas suprato kaip Lietuvos inkorporaciją į Lenkiją. Tad nestebina, kad toliau kalbėdamas apie Žemaičių krikštą Dluogošas ypač išskėlė Lenkijos karaliaus Jogailos vaidmenį. Tik pirmosiose eilutėse Dluogošas užsiminė apie Jogailą lydėjusį Vytautą⁶. Priešingai Dluogošo gąnėtinais siaurai perspektyvai, vienalaikiai šaltiniai, tokie kaip dokumentai, susiję su Žemaičių byla Konstanco susirinkime, rodo Jogailos ir Vytauto glaudų bendradarbiavimą šiame reikale⁷. Vienalaikiai šaltiniai, pirmiausia Medininkų katedros aprūpinimo dokumentai, leidžia teigti, kad Vytauto vaidmuo buvo ryškesnis negu Jogailos paremiant Žemaičių krikštijimo akciją 1416–1417 m.⁸ Tačiau Dluogošo pasakojime Vytautas vaizduojamas kaip visiškai pasyvus. Jau dabar galime fiksuoti Dluogošo pasakojimo paradoksą: nors jis Jogailos nemėgo kaip žmogaus⁹, tačiau ten, kur glūdėjo „gyvybiniai“ lenkų interesai ir kur Jogailai teko atlikti vyriausiojo Lenkijos funkcionieriaus vaidmenį, Dluogošas jam nešykštėjo šviesių spalvų ir gerų žodžių. Antra vertus, Dluogošas žavėjosi Vytautu kaip žmogumi, tačiau jei jo veikla stojo skersai kelio Lenkijos interesams, ji, jei tik buvo įmanoma, buvo tiesiog ignoruojama ar nustumiami į paraštes¹⁰. Kaip tik tokį atvejį turime: Dluogošas tiesiog nuslėpė Vytauto vaidmenį diegiant krikščionybę Žemaičiuose¹¹.

Dluogošas nurodo, kad Jogailą misijinėje kelionėje į Žemaičius 1413 m. lydėjo ne tik Vytautas, bet ir žmona Ona su dukra Jadvyga¹². Mano žiniomis, patikimi šaltiniai nerodo, kad ši Jogailos žmona būtų atvykusi kartu su juo į Lietuvą.

4. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 1: *Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos*, sudarė N. Vėlius, Vilnius, 1996, p. 542–544.

5. Joannes Dlugossius, *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, knyga 11 (1413–1430), Varsaviae, 2000, p. 21.

6. Ten pat.

7. Žr., pavyzdžiui, 1417 08 25 dokumentą, kuriame Jogaila ir Vytautas informuoja Konstanco bažnytinio susirinkimo dalyvius apie žemaičių krikštijimą, paskelbtą *Codex Mednicensis seu Samogitiae dioecesis*, dalis 1 (*Fontes Historiae Lituaniae*, t. 3), parengė P. Jatulis, Roma, 1984, p. 35–37.

8. Plg. ten pat, Vytauto dotacijos Medininkų (Varnių) katedrai p. 42–43 (1417 10 24), p. 65–67 (1421 06 22); Jogailos dotacija p. 44–45 (po 1417 10 24). Plg. Z. Ivinskis, „Žemaičių (Medininkų) vyskupijos įkūrimas“, p. 109–113.

9. J. Krzyżaniakowa, J. Ochmański, *Władysław II Jagiełło*, Wrocław, 1990, p. 10–15.

10. Plg. G. Mickūnaitė, *Making a Great Ruler: Grand Duke Vytautas of Lithuania*, Budapest, 2006, p. 125–134.

11. Plg. V. Gidžiūnas, *op. cit.*, p. 231.

12. Joannes Dlugossius, *op. cit.*, knyga 11 (1413–1430), p. 21.

Tokią „žinią“ Dluogošui greičiausiai į ausį pakuždėjo tik jo paties supratimas apie tai, kad tokiuose, kaip dabar sakytume, „valstybinės svarbos“ veiksmuose turėjo dalyvauti karališka pora, karalius ir karalienė. Galime manyti, kad būtent toks supratimas buvo viena iš priežasčių, kodėl Dluogošas vaizdavo ir pirmąją Jogailos žmoną Jadvygą (†1399) dalyvavus Lietuvos krikštijimo akcijoje 1387 m.¹³ Kaip žinoma, Jadvygos vizitas į Lietuvą įvyko tik paties Dluogošo vaizduotėje¹⁴. Gali būti, kad savotiška lenkų kronikininko duoklę Jogailos žmonoms tiek Jadvygai, tiek Onai galėjo lemti ir tai, jog krikščioniškoje raštijoje ganėtinai paplitęs vadinamasis „įtikinjančių moterų“ (lotyniškai *mulieres suadentes*) motyvas atverčiant savo vyrus ar giminaičius ir jų valdomus kraštus į krikščionių tikėjimą. Tokį „įtikinjančių moterų“ motyvą regime frankų valdovo Chlodvigo ir jo žmonos Klotildos, anglų Kento karaliaus Ethelberto ir jo žmonos Bertos, pirmojo lenkų valdovo Mieškos ir jo žmonos Dobravos ir kitais atvejais¹⁵. Tad Jogailą ir Jadvygą, Jogailą ir Oną Dluogošas pavaizdavo laikydamasis įprastos tradicijos.

Dluogošas mums praneša, kad Jogailai nedavė ramybės tai, kad iki pat 1413 m. Žemaičius kaustė pagoniškų klaidų sutemos, kurias jis ryžosi pagaliau išsklaidyti¹⁶. Aktyvusis Jogaila pats moko žmones tikėjimo tiesų, pasirūpina, kad būtų sugriauti stambeldiški aukurai, iškirstos šventos giraitės ir užgesinta amžinoji ugnis, kurią žemaičiai garbinę kaip Dievą. Susipažinus su Dluogošo pateikiamais duomenimis apie Žemaičių pagonybę į akis krinta tai, kad šiame paveiksle daug vietos užima ugnies ir šventųjų giraičių kultas bei protėvių minėjimas¹⁷. Lyginant Dluogošo lietuvių pagonybės duomenis, pateiktus prie 1387 m. datos, matyti panašumai ir skirtumai. Panašumas toks, kad ir rytų lietuviams buvo būdingas ugnies kultas, – skirtumas toks, kad jiems buvo priskirtas ir žalčio kultas, kurio nematome taip ryškiai pavaizduoto tarp žemaičių¹⁸. Mano pavartoti žodžiai „priskirtas“, „pavaizduotas“ parinkti neatsitiktinai. Jais noriu pabrėžti, kad iš plika, „negincluota“ akimi pastebimų panašumų ir skirtumų nereikia daryti vadinamųjų „toli siekiančių“ išvadų apie senojo lietuvių tikėjimo pobūdį ir pan. Mūsų etnologai linkę tiesiog pasikliauti pasakojimais senovės istorikų, nevalia įsivaizduodami juos kaip savo pirmtakus, kuriems turėjo rūpėti empiriniai duomenys, gauti tiesiogiai

13. Joannes Dlugossius, *op. cit.*, knyga 10 (1370–1405), Varsaviae, 1985, p. 159.

14. Šiuo klausimu dar svyravo garsusis Lenkijos bažnyčios istorikas W. Abraham, „Polska a Chrzest Litwy“, *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, p. 20. Vėlesnėje ir lenkų, ir lietuvių istoriografijoje įsigalėjo nuomonė, kad Lenkijos karalienė Jadvyga etninėje Lietuvoje niekada nebuvo, o 1387 m. Lietuvos krikšto metu ji su lenkų kariuomene buvo išvykusi į Raudonąją Rusiją (žr. Z. Ivinskis, *Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties*, Vilnius, 1991, p. 287–288).

15. Plg. R. Fletcher, *The Conversion of Europe: from Paganism to Christianity 371–1386 AD*, Glasgow, 1998, p. 103–104, 110–111, 425–426.

16. Joannes Dlugossius, *op. cit.*, knyga 11 (1413–1430), p. 21.

17. Ten pat, p. 21–23.

18. Plg. Joannes Dlugossius, *op. cit.*, knyga 10 (1370–1405), p. 164–167.

iš tikrovės ar per tarpininkus, pasakojimais. Mano nuomone, problema su Dluogošo pasakojimu apie lietuvius (ir žemaičius) yra ta, kad mums rūpimos Lietuvos atžvilgiu Dluogošas geriausiu atveju buvo tik kabinetinis mokslininkas. Vargiai galime jį įsivaizduoti jutęs poreikį savo išankstines žinias apie pagonybę gretinti su empiriniais lietuvių pagonybės duomenimis. Savo pasakojime Dluogošas paliko ir lengvai pastebimų kabliukų, kurie kelia įtarimą, kad Dluogošas, kalbėdamas apie žemaičių pagonybę, daug ką paėmė tiesiog iš lubų. Reikalą sunkina tik tai, kad tos lubos nebuvo balintos, o padengtos storu ir įvairiaspalviu dažų sluoksniu. Ne pro šalį pastebėti, kad kalbėdamas apie lenkų pagonybę Dluogošas jiems priskyrė senovės romėnų dievų garbinimą¹⁹. Neturėtų stebinti mintis, kad ir lietuvių bei žemaičių atžvilgiu tas pats antikinės pagonybės lobynas Dluogošui galėjo tarnauti kaip žinių ir įkvėpimo šaltinis, juolab kad Dluogošas „žinojo“, jog lietuviai kilę iš romėnų²⁰. Manau, kad Dluogošo kabinetinė erudicija gerai matyti ir iš to fakto, kad jis pagrindinę žemaičių ugnies šventyklą „įkurdino“ prie Nevėžio ant „aukščiausio“ kalno viršūnės. Nežinau, kokį kalną Nevėžio slėnyje žmogus, pavyzdžiui, tas pats Dluogošas, lankęsis Čekijoje ar Italijoje, galėtų pavadinti „aukščiausiu kalnu“. Dluogošas, rašydamas apie žemaičių pagonybę, nesusilaikė neįterpęs vieno romėnų poeto eilutės – *habitarunt dii quoque silvas* – „gyveno gi miškuose dievai“²¹. Įdomu pažymėti, kad tokią pat citatą Dluogošas jau buvo pavartojęs anksčiau, kai kalbėjo apie lietuvių pagonybę ties 1387 m. data²². Ką tik cituota frazė paimta iš Vergilijaus Bukolikų²³. Šis dalykas prikišamai rodo, kad Dluogošui kalbant apie žemaičių (ar lietuvių) pagonybę jo galvoje dūzgė mintys apie antikinius romėnų dievus. Kalbant apie žalčio kultą, vėl reikia būti atsargiems ir kritiškai nusiteikusiems. Kaip jau minėta, kalbėdamas apie lietuvių krikštą Vilniuje Dluogošas kalba apie tarp jų išplitusį žalčio kultą. Reikia pasakyti, kad Dluogošo žinių apie ugnies kultą šaltinis bus greičiausiai jam žinoma antikinė tradicija, o žalčio kulto žinių šaltiniu greičiausiai reikėtų laikyti tą Biblijos vietą, kurioje pirmąjį žmogų sugundė klastingasis žaltys. Tad skaitant Dluogošo pateikiamą žinią apie žalčių išmušimą, ją reikia suprasti ne paraidžiui, bet kaip nuorodą į savotišką egzorcizmą – lenkų kariams ir misionieriams regimai sutriuškinus velnio kultą ir išvadavus jo pavergtus žmones, galima buvo tęsti jų gelbėjimo darbą per krikšto malonę. Beje, šliužų pasitraukimo motyvas ganėtinai paplitęs krikščioniškoje hagiografijoje, pradedant IV a. šv. Antano Didžiojo (†356) gyvenimo aprašymu, vaizduojančiu,

19. Jan Długosz, *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, knyga I ir II, Warszawa, 1961, p. 165–167.

20. Joannes Dlugossius, *op. cit.*, knyga 10 (1370–1405), p. 164–165.

21. Joannes Dlugossius, *op. cit.*, knyga 11 (1413–1430), p. 21.

22. Joannes Dlugossius, *op. cit.*, knyga 10 (1370–1405), p. 165.

23. Už pagalbą nustatant šios eilutės autorių (Vergilijus, *Eclogae* 2, 60) nuoširdžiai dėkoju doc. dr. Tatjanai Aleknienei. Taip pat žr. Joannes Dlugossius, *op. cit.*, knyga 10 (1370–1405), p. 344.

kaip šventasis įsikuria knibždančioje šliužų dykvietėje, kurią po pergalės prieš demonų pulkus paverčia švaria ir šventa žeme²⁴. Panašų motyvą galima aptikti šv. Kolumbano (†615) gyvenimo aprašyme: senovės pagonių šventvietėje įsikūręs šventasis išstumia laukinius žvėris ir pritraukia minias vienuolinio gyvenimo ištroškusių žmonių²⁵. Tokių ir panašių pavyzdžių esama ir daugiau. Nors Dlugošas neišeksponavo žalčio kulto tarp žemaičių, tačiau jų atveju tokią pat prasmę turėjo ugnies kulto panaikinimas ir šventų giraičių iškirtimas.

Paminėtina, kad Europos christianizacijos istorijoje nereti epizodai, rodantys sąmoningas ir viešas pagoniško kulto objektų sunaikinimo akcijas. Šiomis akcijomis siekta akivaizdžiai parodyti pagoniškų dievų bejėgiškumą²⁶. Šis rimtas argumentas iš esmės galiojo ir Dlugošo nutapytiems žemaičiams. Problema yra tokia, kad vėl neaišku, kokiais šaltiniais rėmėsi Dlugošas, koks santykis šiame paveiksle tarp Dlugošo vaizduotės, kuri diktavo, kaip „turėjo būti“, ir istorinių realijų, kurios turėtų rodyti, kaip „galėjo būti“ (tyčia nekeliu tikslo parodyti, kaip buvo „iš tikrųjų“, nes to neįmanoma pasiekti). Gretinant Dlugošą su vienalaikiais šaltiniais, pirmiausia su Lvovo arkivyskupo Jono (1412–1436) ir Vilniaus vyskupo Petro (1415–1421) Konstanco bažnytiniam susirinkimui parengta reliacija apie Žemaičių krikštą, į akis krinta tai, kad savo misijinės kelionės metu 1417 m. jiems neprireikė imtis radikalių veiksmų prieš žemaičių šventvietes. Kodėl taip atsitiko? Todėl, kad patys žmonės ir be jėgos argumentų plūdo priimti krikšto malonės²⁷. Tad tokioje situacijoje ieškojimas kulto vietų, jų objektų naikinimas nebūtų turėjęs prasmės. Gali būti, kad žemaičiai savo šventvietes ir senuosius dievus apleido ir anksčiau, ir lengviau nei mes dažnai esame linkę įsivaizduoti. Istoriografijoje yra pastebėta, kad viduramžių rašytojai, kalbėdami apie kurio nors krašto krikštą, buvo įpratę neužsiminti apie krikščionybės daigus vis dar oficialiai pagoniškame krašte²⁸. Šiuolaikiniai istorikai nesitenkina tokiais trafaretais ir geba pagrįsti teiginį, rodantį, kad parengiamasis pirklų ar misionierių darbas, o kartais net ir pačių pagonių smalsumas naujajam tikėjimui paruošdavo dirvą oficialiam atsivertimui į krikščionybę. Būtent toks atvejis būdingas Lietuvos ir Žemaičių krikštui.

Po Jogailos pamokslų ir pagoniško kulto panaikinimo Dlugošo pasakojime galime išskirti trečią stambiają jo nutapyto paveikslo dalį, vaizduojančią Bažnyčios organizacijos kūrimą Žemaitijoje ir pastangas pasirūpinti elementaria sielovada, užtikrinti žemaičių lojalumą naujajam tikėjimui. Neturėtų stebinti, kad Dlugošas

24. *Patrologiae cursus completus. Series Graeca*, ed. J.-P. Migne, t. 26, Parisiis, 1884, skilt. 855–859.

25. *Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum rerum merovingicarum*, t. 2: *Passiones vitaeque sanctorum aevi merovingici*, ed. B. Krusch, Hannoverae, 1902, p. 76.

26. Žr. E. Christiansen, *The Northern Crusades: the Baltic and the Catholic Frontier 1100–1525*, London, 1980, p. 55.

27. *Codex Medicensis*, dalis 1, p. 47 (prieš 1417 11 30).

28. Plg. R. Fletcher, *op. cit.*, p. 12.

Medininkų katedros steigimo nuopelnus priskyre Jogailai, tyliai apeidamas „nepatogius“ Vytauto nuopelnus²⁹. Neturėtų stebinti ir tai, kad dvylikoje pirmųjų Žemaitijos bažnyčių Dluogošas įkurdino dvylika uoliai savo pareigas einančių kunigų³⁰. Simbolinis skaičius „dvylika“ rodo neturėjus patikimų duomenų apie pirmąsias parapines bažnyčias Žemaitijoje, antra vertus, matyti, kad Dluogošas dvylika lenkų kunigų pavaizdavo kaip dvylikos apaštalu pradėto darbo tęsėjus.

Baigiant straipsnį vertėtų pasakyti, kad norint geriau suprasti Lietuvos christianizacijos procesą nepakanka perskaityti šaltinius, neišvengiamai reikia juos „įsiskaityti“. Tam būtina nuolatinė pažintis su plačia ir įvairialype krikščioniškąja tradicija. Atlikus labai ribotą eksperimentą paaiškėjo, kad Dluogošas daugelyje savo pasakojimo apie Žemaičių krikštą vietų rėmėsi išankstinėmis nuostatomis ir žiniomis. Jo sukurtas vaizdinys atitiko aukščiausius tada galiojusius mokslinius kriterijus. Kaip tik jie daro Dluogošo lektūrą ir pamokančią, ir savotiškai žavią.

29. Joannes Dlugossius, *op. cit.*, knyga 11 (1413–1430), p. 63.

30. Ten pat, p. 83–84.

THE CONVERSION OF ŽEMAITIJA TO THE ROMAN CATHOLIC
FAITH AS SEEN THROUGH THE CHRONICLE
OF JAN DŁUGOSZ

Darius Baronas

Summary

The Polish chronicler Jan Długosz (1415–1480) was the first author who produced the first comprehensive account of how the Roman Catholic faith was introduced into Lithuania. In historiography it is taken almost for granted that the process of Lithuanian conversion took place in three major stages: a) the baptism of Grand duke Jogaila of Lithuania and his noble followers at Kraków in February 1386; b) the mass conversion of (Eastern) Lithuanian people in 1387; and c) the conversion in 1413–1417 of the people in Žemaitija (=Western Lithuania), who may be regarded as the last pagans in East-Central Europe. This paper aims at disclosing the politico-ecclesiastical agenda which informed the manner in which Jan Długosz narrated about the conversion of Žemaitija. It becomes clear that he exposed the role of King Jogaila of Poland (1386–1434) downplaying that of Grand duke Vytautas of Lithuania (c. 1392/1395–1430). He did this because of his keen interest in upholding Polish claims of superiority over the ecclesiastical organization of Lithuania. At the same time it is worth drawing attention to the fact that Jan Długosz gives a highly stereotyped picture of Žemaitijan paganism, a picture which is strongly indebted to classical and medieval assumptions of what paganism should have been like (the vigorous cult of the grass-snake, the ever-lasting fire burning in a tower atop a high mountain and the like). As in the case of the conversion of Eastern Lithuanians so in that of Žemaitijans, Jan Długosz is mute about grass-roots Christianity which was there in Lithuania before the Polish missionaries set their foot with the results which gave a final and lasting reinforcement for the Catholic Church in Lithuania.